

Алфа универзитет, Факултет за стране језике, Београд

DOI 10.5937/kultura1443168T

УДК 821.163.41.09"18/19"

821.163.41.09-055.2:929"18/19"

оригиналан научни рад

НОРМА, КЊИЖЕВНИЦЕ И ИСТИНА

Сажетак: *Истина и проблем њеног утврђивања главна су питања у филозофији, а у методологији науке имају једну од суштинских улога. Налажење чињеница помаже утврђивању истине, оно успоставља тачност судова и унапређује знање. Као родно привилегована група, мушкарци поседују моћ контроле именовања, описивања, означавања и обележавања вредности, утичући на стварност српске културе, историје, образовања и науке. У случајевима одређивања значаја књижевница ради се углавном о искривљеној слици стварности. Судови конструктора институционализованог, јавног знања нису били утемељени на методологији научног истраживања. Главни циљ у овом чланку јесте класификовати и објаснити различите поступке негативног обележавања и маргинализовања српских жена-писаца из друге половине 19. и са почетка 20. века од стране главних интерпретативних ауторитета.*

Кључне речи: *канон, поузданост знања, интерпретативни ауторитети, пол, род, култура*

Ако је твој ум везан за твог господара, не можеш да мислиш као интелектуалац, већ само као следбеник или слуга. У позадини твоје мисли остаје свест да не смеш да наљутим, већ да мораш да удовољим.

Едвард Саид¹

---

¹ *But if your eye is on your patron, you cannot think as an intellectual, but only as a disciple or acolyte. In the back of your mind there is the thought that you must please and not displease.* – Said, E. (1996) *Representations of the Intellectual*, New York: Vintage Books, p. 119.

Увод у проблем²

Појам „маргинализација” [marginalization] потиче из енглеског језика и означава лоцирање нечега, некога, неке групе у простор који је без значаја, утицаја и моћи. Феминисткиње не разумеју маргиналност само као стигматизовану позицију жена, већ највише као место отпора, које је суштинско за подређене, експлоатисане и поробљене људе.³ То је место могућности откривања моћи жена, али и једне другачије, ућуткане историје. Такође, то је и могућа потврда присуства неадекватних метода научника, чији дупли стандарди у оцењивању вредности дела аутора различитих полова осигуравају трајну маргинализацију ауторкама, перпетуирајући непромењен статус женске сфере културе, која остаје изван националног, културног и образовног канона.⁴ На тај начин сама академија постаје репресиван простор који контролише, цензурише и дисциплински организује читање, спречавајући проток слободне критичке мисли, као и унапређивање плуралног знања.

У историји српске књижевности механизам маргинализације књижевница је сложен, не обухвата само искључивање и занемаривање књижевности коју су писале жене, већ производи низ различитих начина дисквалификација или обезвређивања рада књижевница, али и истраживача који су проучавали и објављивали оригинална дела књижевница и критичке студије о њима. У неким случајевима књижевнице су описане посебним језиком, којим се с једне стране деградира статус њиховог ауторства, а с друге стране потцењује и унижава њихова књижевност, обележава као не вредна или мање вредна у односу на књижевнике. Због тога су у свести бројних генерација људи могле бити утискиване

---

2 Овај рад настао је након излагања на научном скупу „Језик, књижевност, маргинализација” одржаног на Филозофском факултету у Нишу, 25-26. априла 2013. године.

3 Атрибуција епистемолошке предности социјално угрожених група није феминистички изум, већ идеја нових левичара која је дошла са другим таласом феминизма. Детаљније о томе видети: Bat-Ami, B. (1993) Marginality and Epistemic Privilege, in: *Feminist Epistemologies*, ур. Alcoff, L. and Potter E., New York: Routledge, p. 83-100; Hooks, B. (1990) Choosing the Margin as a Space of Radical Opening in: hooks b. *Yearning: Race, Gender, and Cultural Politics*, Boston: South End Press, p. 145-155; Code, L. (1991), *What Can She Know: Feminist Theory and the Construction of Knowledge*, New York: Cornell University Press; Moi, T. (2007) *Seksualna/tekstualna politika: feministička književna teorija*, prevela Grdešić, M. Zagreb: AGM.

4 Russ, J. (1997) ‘Anomalousness’ and ‘Aesthetics’ from How to Suppress Women’s Writing, in: *Feminisms: An anthology of Literary Theory and criticism*, ур. Warhol, R. and Price Herndl, D., New Brunswick-New Jersey: Rutgers University Press, p. 97-115.

превасходно идеје о мањој интелектуалној и креативној способности жена, иако су оне, као и мушкарци, значајно доприносиле изградњи националног наратива и другачије културне норме.

Проучавање књижевних дела српских писаца из друге половине 19. века и са почетка 20. века старо је нешто више од сто година. Од првих историја новије српске књижевности, међутим, до скорашњих публикација такве врсте, однос историчара-академских професора према женама-писцима може да се оцени као непромењено негативан. У даљем раду представићу неколико таквих ненаучних интерпретативних и евалуацијских стратегија.

Искључивање многобројних књижевница из канона није пратило доказивање одсуства вредности њихових књижевних дела; негативне оцене нису поткрепљене аргументима

Код историчара и поетичара српске књижевности углавном изостаје аргументација којом су књижевнице дисквалификоване из сфере српске културе. Уместо елаборације често налазимо само негативну оцену, која појачава утисак тенденциозног става.⁵ У ретким случајевима нешто обимнијег образложења, аргументи представника академске норме садрже сексизам, или традиционалне стереотипе о полним улогама.⁶ У поменутих публикацијама налазе се и нетачни описи дела ауторки, при чему у оба случаја формулације представника академске норме одражавају патријархални образац културе. На пример, мемоари Станке Глишићеве, једне од првих и веома значајних професионалних учитељица, преводитељки и књижевница не садрже опис живота њеног брата, канонизованог писца Милована Глишића - ка-

---

5 Упоредити: Деретић, Ј. (2004) *Историја српске књижевности*, Београд: Просвета. Палавестра, П. (1995) *Историја модерне српске књижевности- Златно доба 1892-1918*, СКЗ: Београд. Иванић, Д. (1996) *Српски реализам*, Нови Сад: Матица српска. Иванић, Д. и Вукићевић, Д. (2007) *Ка поетици српског реализма*, Београд: Завод за уџбенике.

6 Видети: Иванић, Д. (1991) Сабрана дела Драге Гавриловић у *Летопис Матице српске*, Нови Сад, 447: 157-159; Упоредити са: Tomić, S. (2008) *Draga Gavrilović (1854-1917), the First Serbian Female Novelist: the Old and New Interpretations*, *Serbian Studies*, Vol. 22, No. 2, p. 167-189. Видети, такође, и: Томић, С. Мушке норме и путописи Јелене Ј. Димитријевић. у: *Култура, род, грађански статус*, ур. Духачек, Г. и Лончаревић, К. (2012) Београд: Факултет политичких наука, Центар за студије рода и политике, стр. 156-175; зборник је део пројекта „Родна равноправност и култура грађанског статуса: историјска и теоријска утемељења у Србији” (47021) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ко тврди Деретић, већ опис *професионалног напретка* једне жене. Према Иванићевој тврдњи, класик српског реализма Лаза К. Лазаревић у својих девет објављених прича описивао је „хармоничност породице”, постављајући очеве као „пожељне/доминантне” ауторитете друштва. Доказиво је, а и само читање Лазаревићевих прича открива да су породице растурене и трагичне, да су очеви ретко укључени ликови прича и при томе крајње негативно представљени, баш као што је и једна од Лазаревићевих кључних женских ликова дуго времена неадекватно тумачена од стране низа генерација интерпретативне норме.⁷

Искључити женску сферу културе, женске ликове на пример, или негирати допринос књижевница у историји српске књижевности значи готово исто што и избрисати их из културе, образовања и науке. Жене су, попут мушкараца, биле активне градитељке српске културе и друштва, о чему сведоче бројне публикације различитог обима из прошлости, које су такође остале прећутане (или цензурисане?) у званичним историјама и приручницима. Једна од таквих значајнијих књига је *Српкиња*, у којој су саме књижевнице оставиле драгоценства о свом стваралаштву, али и о манипулативним стратегијама писаца, уредника, критичара и академских професора према женама-писцима.⁸

Може се уочити постојање непрекидне тенденције да се ауторке не укључују у канон а да се то не поткрепљује адекватним студијама-доказима о непостојању естетских или културних вредности књижевности коју су те жене писале. Код доминантних интерпретативних представника, дакле, нема библиографских јединица које би оснажиле одговорност истраживања и оправдале поверење у поузданост и релевантност негативног оцењивања дела аутора женског пола.

Размотримо следеће примере. Јован Скерлић (1877-1914), угледни академски професор, књижевни критичар, историчар српске књижевности није поменуо ни једну од

---

7 Упоредити: Деретић, Ј. (2004) *Историја српске књижевности*, Београд: Просвета, стр. 812 и Глишићева, С. (1933) *Моје успомене*, Београд: СКЗ. Такође, упоредити Иванић, Д. (1996) *Српски реализам*. Нови Сад: Матица српска, стр. 83, Иванић, Д. и Вукићевић, Д. (2007) *Ка поетици српског реализма*, Београд: Завод за уџбенике, стр. 183, Tomić, S. (2009) A New Understanding of Laza K. Lazarević's Story To Matins with Father for the First Time and One Hundred Years of the Interpretative Norm, translated by Kosara Gavrilović and Višeslav Simić, *Serbian Studies, Slavica Publishers*, Bloomington, Indiana, USA, 23(2): VII-XIII, p. 181-318.

8 *Српкиња њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна умјетност до данас* (1913), уредиле српске књижевнице, Сарајево: Добротворна Задруга Српкиња Иришкиња.

учитељица-књижевница у два издања своје *Историје нове српске књижевности* (1912, 1914) иако су оне по први пут у историји српске културе својом бројношћу прекинуле доминацију мушкараца-писаца, а својом књижевношћу настојале да еманципују и либерализују српску културу.⁹ Скерлић о њима изгледа није писао у посебним чланцима премда су оне активно објављивале своја дела за време његовог академског рада. Ове учитељице-књижевнице и њихови радови морали су Скерлићу бити познати, јер је управо он, као један од „најглавнијих листова српских” хвалио новосадски *Јавор* – лист где су оне објављивале своје радове, проширујући свој делокруг рада, што им се у тадашњем јавном дискурсу иначе оштро замерало.¹⁰

У случају четири књижевнице које је Скерлић први пут увео у српску „новију” историју може да се запази следеће. Овом историчару је стало да нагласи како само „неке” од наведених ауторки „показују стварне књижевне способности”.¹¹ Када се та оцена боље размотри, увиђа се да од четири поменутих књижевница, Јован Скерлић „стварне књижевне способности” у потпуности и без задршке приписује само једној од њих, *песникињи* Даници Марковић. На овај начин, Скерлић не одузима књижевницама само способност креирања прича (или њихов интелектуално-креативно-имагинарни и изражајни потенцијал), већ им у суштини оспорава могућност учествовања у изградњи националног наратива, што значи и могућност мењања националног модела културе.

У брзим и такође кратким потезима, Јован Скерлић је оценио прозу Исидоре Секулић и Милице Јанковић. Чини се, онолико колико је настојао да умањи уметничку и интелектуалну вредност прозе Исидоре Секулић, толико је уздигао дело Милице Јанковић. За Скерлића, интелектуализам прозе Исидоре Секулић је био „сув” и „неразумљив”.¹² Обама ауторкама Скерлић, пак, оштро замера „субјективизам”, који

---

9 Томић, С. (2012) *Типологија књижевних јунака и јунакиња у прози српског реализма из родне перспективе*, Филозофски факултет: Нови Сад, докторска дисертација.

10 Томић, С. Шта значи проучавати жене-писце из прошлости? у *Валоризација разлика: зборник радова са научног скупа о Драги Гавриловић (1854-1917)*, ур. Томић, С. (2013), Београд: Алтера: Мултинационални фонд културе, стр. 31.

11 Скерлић, Ј. (2009) *Историја нове српске књижевности*. Београд: Учитељски факултет дигитално издање Антологија српске књижевности, стр. 388, www.ask.rs

12 Скерлић, Ј. (2009) *Историја нове српске књижевности*. Београд: Учитељски факултет; дигитално издање Антологија српске књижевности, стр. 389.

иначе хвали код песникиње Данице Марковић.¹³ Какви су Скерлићеви критеријуми? И какав то тачно субјективизам смета Скерлићу када га у случају двеју ауторки одбацује, а у случају једне благосиља? Да ли је Скерлићев став према субјективизму у делима мушкараца-писаца, на пример Бориса Станковића (којег Скерлић осетно хвали управо због „велике поезије свога срца”), сасвим исти или различит од оних код књижевница?¹⁴ У којој мери је овде реч о дуплим стандардима? Ови проблеми тек чекају на детаљне анализе.

Јован Деретић (1934-2002), академски професор и историчар српске књижевности, од бројних учитељица-књижевница у својој *Историји српске књижевности* у делићу једне реченице помиње само Драгу Гавриловић, прву српску приповедачицу и романијерку, сврставајући је у групу писаца од „претежно локалног значаја”.¹⁵ Ако не грешим, не постоји Деретићев текст у којем је доказан „локални значај” књижевности Драге Гавриловић. Зато се можемо упитати на основу чега је Деретић закључио да ову ауторку треба девалвирати на тај начин. Без икакве темељне аргументације Деретић одузима вредност књижевном стваралаштву других жена: „Док је XIX век дао неколико песникиња (Еустахија Арсић, Јулијана Радивојевић, Милица Стојадиновић-Српкиња, Драга Дејановић), од којих ниједна није много значила у свом времену, дотле је у књижевности XX столећа женско стварање у сталном успону.”¹⁶ Још више сумње у адекватност Деретићевих тврдњи доносе радови истраживача у којима је доказан изванредан значај неких од поменутих књижевница, на пример Еустахије Арсић или Милице Стојадиновић Српкиње.¹⁷

Интригантан је пример академског професора и историчара Душана Иванића. И док у мање доступном и слабије познатом тексту¹⁸, Иванић помиње имена неких

---

13 Скерлић, Ј. (2009) *Историја нове српске књижевности*. Београд: Учитељски факултет; дигитално издање Антологија српске књижевности, стр. 372.

14 Скерлић, Ј. (2009) *Историја нове српске књижевности*. Београд: Учитељски факултет; дигитално издање Антологија српске књижевности, стр. 377.

15 Деретић, Ј. (2004) *Историја српске књижевности*, Београд: Просвета, стр. 823.

16 Деретић, Ј. (2004) *Историја српске књижевности*, Београд: Просвета, стр. 1083.

17 Миланков, В. (2001) *Еустахија пл. Арсић*, Нови Сад: Аурора; Гикић Петровић, Р. (2010) *Живот и књижевно дело Милице Стојадиновић Српкиње*, Нови Сад: Дневник.

18 Иванић, Д. (1991) Сабрана дела Драге Гавриловић у *Летопис Матице српске*, Нови Сад. 447: стр. 157-159.

књижевница, оне су изостављене у његовим каснијим радовима, укључујући и факултетске уџбенике, кључне за српску културу и образовање.¹⁹ Зашто у једном таквом тексту, у једној јединој реченици, Иванић настоји да успостави традицију српских жена-писаца (од Драге Гавриловић до Милице Јанковић) а искључује је и изоставља у другим монографијама-академским уџбеницима? Како је могуће да историчара и поетичара српског реализма на крају 20. као и на почетку 21. века, после толико убедљивих феминистичких студија, као и студија културне историје и постколонијалне критике, не занимају ауторке које су се, као нова политичка и културна елита, први пут јавиле у оном времену које Иванић као академски специјалиста проучава?

Већ сам на примерима анализе односа представника академске норме према прози Драге Гавриловић, другим учитељицама-књижевницама укљученим у босанскохерцеговачке листове, посебно и „женски број” мостарске Зоре, путописама Јелене Ј. Димитријевић и прози Милке Гргурове, доказала различите врсте неадекватних приступа различитих генерација српске интерпретативне књижевне норме. У свим тим радовима није без значаја увиђање да је норма одузела књижевницама управо онај значај који се аргументовано може оценити као изузетан у пољу српске културе, политике и образовања. Резултати истраживања академских пракси не дају довољно убедљивих разлога да се верује да ће у наредно време бити значајно измењен однос према књижевницама. Тако се изнова уверавамо у тврдње Џона Гилорија (John Guillory) да је универзитет институција која репродукује старе националне матрице, подстичући друштвене неједнакости неправилном расподелом културног капитала.²⁰

Историчари књижевности игнорисали су релевантне историјске догађаје

Додатно проблематичним може да се учини то што је негативан однос носилаца културно-научне и образовне норме према женама-писцима био удружен са игнорисањем релевантних историјских догађаја, који се тичу, на пример, увођења закона о вишем образовању жена, или процеса који је коренито променио друштвено-политички статус жена. Ти нови фактори бацају другачије светло на она знања која су цео један век била представљена као истина. Како се испо-

---

19 Иванић, Д. (1996) *Српски реализам*, Нови Сад: Матица српска; Иванић, Д. и Вукићевић, Д. (2007) *Ка поетици српског реализма*, Београд: Завод за уџбенике.

20 Guillory, J. (1994) *Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation*, Chicago and London: The University of Chicago Press, p. 54.

ставило, та знања су била погрешна, учвршћивала су незнање и стереотипно мишљење – да нисмо имали дугу традицију књижевница и да се бројност жена-писаца повећала тек у другој половини 20. века.

Упоредо са тим игнорисањем текао је и процес прећуткивања и запостављања једне посебне културне револуције која је наступила управо са почецима вишег образовања жена. Норма се такође није бавила питањем дискриминације жена-писаца, које је дуго времена, или читав један век (од 1844. до 1946, тј. у периоду трајања Српског грађанског законика), условљавао правни положај жена у српском друштву. Непоштовање културног, уметничког, научног рада жена пратило је институционално одбијање да се призна постојање, улога и значај једне другачије женске интелектуалне елите, која је почела да се изграђује у другој половини 19. века управо са првим учитељицама-књижевницама.²¹ Тако је настајао специфичан манипулацијски конгломерат – цензуре, редукције, индоктринације и мистификације (премда ова листа може бити и дужа) којим се производио нетачни збир чињеница. Ако уз то знамо да су се књижевне новине ових првих учитељица-књижевница тичале политике српске књижевности, критике њеног патријархалног модела, и креирања једне еманциповане и либералне културне противтеже, може нам можда бити јаснија природа тенденциозних поступака представника норме.

*Укључити само мали број књижевница и
неадекватно их представити – као лепе жене
или одбојне уседелице*

Пређимо на другу врсту ненаучних стратегија аутора официјелних историја и поетика српске књижевности. Када су само неке од веома бројних ауторки укључене у историје и поетике српске књижевности, опис и оцена њиховог дела представљени су и изведени на неадекватан начин. Као најнепримеренији могу да се издвоје наглашавање одлика физичког изгледа ауторки и истицање њиховог брачног статуса као релевантне чињенице за историју књижевности и књижевну критику.

У истраживању књижевних вредности детаљи који се тичу физичког изгледа писаца нису оцењени као релевантни или корисни подаци, па ипак Јован Деретић је понављао Скерлићеву опчињеност лепотом Милице Стојадиновић Српки-

---

21 Томић, С. (2012) *Типологија књижевних јунака и јунакиња у прози српског реализма из родне перспективе*, Филозофски факултет: Нови Сад, докторска дисертација.

ње и истакао је њен привлачан физички изглед: „Одушевила је савременике како својом поезијом тако и необичном лепотом”. Занимљиво је да Деретић само још код Његоша наглашава физичку лепоту („горостас несвакидашње лепоте”), али је не узима као релевантну чињеницу у описивању културно-историјског значаја књижевника.²²

Одмах пошто је одузео сву оригиналност и вредност прози Јелене Ј. Димитријевић, Скерлић пажњу усмерава на друге две ауторке, на Исидору Секулић и Милицу Јанковић, које одређује као „девојке”.²³ Не би у овоме било ништа чудно да се не ради о историји књижевности, или институционализованог публикацији. Може се приметити да Скерлић ни једног писца-мушкарца није дефинисао помоћу брачног статуса. Скерлић, дакле, књижевнике није представљао као „момке” или „неожењене мушкарце”. Треба се упитати зашто Скерлић 1914. године дефинише ове две ауторке као девојке када у то време оне нису у раној младости, већ зрелости. Исидора Секулић тада има 37, а Милица Јанковић 33 године. Да ли се иза овог Скерлићевог начина представљања крију типично патријархални, деградирајући начини описивања жена? Видети девојку у време када је она зрела жена значи оспорити јој поседовање физичке, интелектуалне и економске, или једном речју – друштвене зрелости. Истовремено, са друге стране, такав опис може да садржи Скерлићев подсмех неудатим женама, који није био непознат његовим савременицима. Присетимо се, на овом месту без коментара, сећања које је о својим академским професорима и критичарима, сачувала књижевница и истакнута гимназијска професорка Катарина Богдановић, управо поводом Исидоре Секулић. Говорећи о Јовану Скерлићу и Богдану Поповићу, Катарина Богдановић није пропустила прилику да истакне:

Али морам признати да ми се никако није свидело што су се он [Јован Скерлић] и Богдан Поповић увек некако с подсмехом односили према Исидори. Исидора и ја смо биле другарице, а предавале смо у истој школи, Другој женској.... Била је доста zgodна, али страховито несрећна жена. Увек ми се чинило да би могла да буде идеална супруга и домаћица, али мушкарци су бежали од ње, ваљда зато што је била исувише учена. То јој је тешко падало.²⁴

---

22 Деретић, Ј. (2004) *Историја српске књижевности*, Београд: Просвета, стр. 708. и 621.

23 Скерлић, Ј. (2009) *Историја нове српске књижевности*. Београд: Учитељски факултет; дигитално издање Антологија српске књижевности, стр. 389-390.

24 Богдановић К. (1986) *Изабрани живот. Дневници, есеји, студије и критике*, избор, редакција и предговор Николић, М, Крагујевац: Књижев-

*Други дискриминаторни чиниоци представљања
књижевница: обим и језик анализе*

Уочљиве разлике у приступу интерпретативних ауторитета према женама писцима и њиховим делима тичу се обима аналитичке пажње и језика. Док делима мушкараца-писаца Јован Скерлић редовно посвећује великодушну пажњу, настојећи да детаљно представи њихова дела, у случају књижевница Скерлић је телеграфски шкрт на речима, што је стратегија коју ће касније примењивати остали ауторитети. У историјама и поетикама српске књижевности ауторке, дакле, неће добити неколико аналитичних страна приказа као аутори, већ у најбољем случају један пасус, а много чешће једну реченицу или само један део реченице. Таква недовољност може бити у вези са невољношћу историчара да пишу о женама-ауторима.

Посебно је питање језика представника интерпретативне норме. Тај језик код Скерлића претендује на сферу научног израза, али, чини се, не одмиче много даље од сексизма. Како је наглашавала Дебора Камерон (Deborah Cameron), сексистички језик није тек именовање стварности из једне, мушке перспективе, већ је то вишеструк феномен, који преузима различите форме у различитим представљачким праксама, које имају своје историје и особености.²⁵ Када Скерлић за реч „књижевник” користи синониме „писац“ и „приповедач”, он не одваја њихов значајан друштвени статус од високог поштовања тих културних посланика. Другачије Скерлић поступа када пише о књижевницама. Он их именује као „жене које пишу”, сугеришући да улазе у поље културе које је ексклузивно припадало само мушкарцима.²⁶ Скерлићеве боље и веће (великодушније и благоглагољивије) оцене које је упутио делима мушкараца-писаца могу да се разумеју и у економском контексту. Историчарева подршка доносила је мушкарцима-писцима превласт у култури, али је подразумевала и стабилност на тржишту књига.

Код других представника норме такође се могу приметити дупли стандарди. Ако је аутор монографије о српском реализму посвећивао пажњу писцима мушког пола које је оценио као другоразредне, иста аналитичка пажња ни-

---

ни клуб „Катарина Богдановић” и Народна библиотека „Вук Караџић”, стр. 15.

25 Cameron, D. Why is a language a feminist issue?, in: *The feminist Critique of Language: A Reader*, ed. Cameron, D. (2005), Routledge, p. 11.

26 Скерлић, Ј. (2009) *Историја нове српске књижевности*. Београд: Учитељски факултет; дигитално издање Антологија српске књижевности, стр. 384, 387, 388.

је заступљена и код аутора женског пола којима је одређен исти, „другоразредни” статус.²⁷

*Изостављање података о
јавним успесима књижевница*

Посебна стратегија представника академске норме тиче се изостављања важних података о признањима и наградама које су књижевнице стекле од стране значајних институција. Доминантни интерпретативни представници нису напомињали да су књижевнице из прошлости биле радо читане ауторке. Нико од овде поменутих историчара не наводи да су књижевнице из прошлости за своја књижевна дела добијале награде Матице српске (Милева Симић за драму *Ретка срећа* 1900, Јелена Ј. Димитријевић за роман *Нове* 1912). Уредништво *Летописа Матице српске* је указало посебну част Даници Бандић, јер јој је драму *Еманципована* објавило у свом листу 1895. године.

Представници норме нису писали о томе да су ауторке (већина њих биле су учитељице-књижевнице) које су биле заступљене у „женском броју” мостарске *Зоре* из 1899. биле „тада најпопуларније жене на перу”, што је истакла једна од уредница алманаха *Српкиња*, Јелица Беловић Бернаджиковска.²⁸ Видели смо како је Скерлић олако прешао преко изузетне рецепције коју је Јелена Ј. Димитријевић имала од стране читатељки. За Драгу Гавриловић и Милку Гругурову такође постоје подаци да су биле радо читане и веома поштоване ауторке свог времена. Тако се изнова утврђује истина да историчари нису представљали књижевну прошлост, већ су радије били писци историја.²⁹

*Непотпуно навођење објављених дела књижевница
и изостављање њихових превода
на стране језике*

Нажалост, ово је честа пракса српских историчара. Ако је Скерлић наводио унеколико потпуније листе књижевних радова жена, други су били склони редукцији, цензури или

---

27 Detaljnije o tome videti Tomić, S. (2009) A New Understanding of Laza K. Lazarević's Story To Matins with Father for the First Time and One Hundred Years of the Interpretative Norm, *Serbian Studies*, 23(2), p. 190.

28 Беловић Бернаджиковска, Ј.(1913) Пријатељи женског образовања. Аркадије Варађанин, у: *Српкиња њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна умјетност до данас*. Сарајево: Добротворна Задруга Српкиња Иришкиња, стр. 26.

29 White H (2010) *The Fiction of Narrative: Essays on History, Literature, and Theory 1957-2007*, Baltimore: The John Hopkins University Press, стр. x.

мистификацији књижевноисторијских чињеница.³⁰ Зато не треба да чуди што се у најновијем прегледу историје српске књижевности домаћих аутора на енглеском језику налази безначајан број српских ауторки из прошлости.³¹ Сасвим супротна слика стварности представљена је код иностране историчарке.³² О овој парадоксалној тенденцији „савремене“ српске академске норме ка умањењу и цензурисању информација о књижевницама са почетка 20. века у новије време писала је пољска србисткиња Магдалена Кох.³³ Проблем је дакле шири, односи се и на књижевнице из 19. века.³⁴

*Модификовано саопштавање да је родна ознака
ауторства средство дискриминаторне
дистрибуције вредносног система*

Преобликовани сексистички судови налазе се и у оцени прозе прве српске приповедачице и романсијерке, Драге Гавриловић. У малопознатој рецензији *Сабраних дела Драге Гавриловић*, које је у две књиге приредио Владимир Миланков,³⁵ Иванић наглашава да је Драга Гавриловић „писац маргиналне вриједности”, и признаје јој занимљивост само ако се разматра „у историји српске женске прозе, до осамде-

---

30 Деретић, Ј. (2004) *Историја српске књижевности*, Београд: Просвета; Палавестра П. (1968) Приповедачки круг мостарске Зоре, у: *Зора, почасни број*, Мостар; Палавестра П. (1971) Приповедачки круг мостарске Зоре, у: *Токови традиције*, Нови Сад: Матица српска; Палавестра П. (1995) *Историја модерне српске књижевности - Златно доба 1892-1918*, Београд: СКЗ. Иванић, Д. (1988) *Забавно-поучна периодика српског реализма: Јавор и Стражилово*, Нови Сад: Матица српска; Иванић Д. (1991) Сабрана дела Драге Гавриловић, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, 447, стр. 157-159. Иванић, Д. (1996) *Српски реализам*, Нови Сад: Матица српска; Иванић, Д. и Вукићевић, Д. (2007) *Ка поетици српског реализма*, Београд: Завод за уџбенике.

31 Samardžija, S., Juhas Gerogijevska, Lj., Ivanić, D., Palavestra, P. i Pantić, M. (2011) *A Short History of Serbian Literature / Samardžija, S. [et al.]*; translated by Levkov Bulat, B.; translation edited by Koljević, S.; proofreaders Majar, R. and Paunović, Z. Belgrade: Serbian PEN centre, Novi Sad Artprint.

32 Hawkesworth, C. (2000) *Voices in the Shadows: Women and Verbal Art in Serbia and Bosnia*, New York –Budapest: CEU Press.

33 Koch, M. (2007). *...kiedy dojrzejemy jako kultura... Tworczosc pisarek serbskich na poczatku XX wieku (kanon-genre-gender)*, Wroclaw: Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego.

34 Tomić, S. (2008) Draga Gavrilović (1854-1917), the First Serbian Female Novelist: the Old and New Interpretations. *Serbian Studies*, Vol. 22, No. 2, p. 167-189. Томић, С. (2012) Мушке норме и путописи Јелене Ј. Димитријевић. у *Култура, род, грађански статус*, ур. Духачек Г. и Лончаревић К, Београд: Факултет политичких наука, Центар за студије рода и политике, стр. 156-175.

35 Гавриловић, Д. (1990) *Сабрана дела*, ур. Миланков, В. Кикинда: Књижевна заједница Кикинде.

сетих година XIX вијека” пошто је „сасвим ријетка у књижевној штампи”.³⁶

У посебном чланку подробно сам анализирао помену-те стратегије,³⁷ а овде желим да појасним још неке детаље. У својој рецензији Иванић додељује ауторки негативни вредносни суд –маргиналност, не образлажући га адекватно. Он јој дозвољава занимљивост, али само уколико се она разматра са другим женским писцима. Ако се зна да у канону српског реализма не постоје књижевнице, те ако се прихвати сугестија овог историчара да Драга Гавриловићева може бити занимљива само у „историји српске женске прозе, до осамдесетих година XIX вијека“, онда није тешко закључити да се род аутора дела појављује као потенцијални критеријум искључивања. То, међутим, даље имплицира да је сфера женског стваралаштва одсутна из културне производње, што оставља последице на образовање популације. Практично, културно стваралаштво пола нације се одбацује на идеолошкој матрици.³⁸

Ако је Драга Гавриловић до 80-их година 19. века појава „сасвим ријетка у књижевној штампи”, што је тачно, јер је прва српска приповедачица и прва српска романијерка, уз то и изразито полемична и оригинална, то за представнике интерпретативне норме изгледа није могао бити довољан разлог да се њена дела пажљивије проуче и адекватније оцене. Навођење имена неколико књижевница из прошлости такође није постао подстицај да се реконструише нека нова, поузданија и потпунија историја српске књижевности, која укључује и мушкарце и жене писце ако њихова дела доприносе културном капиталу.

*Истовремена манипулација,
мистификација и опструкција истраживања и
објављивања књижевних дела жена*

Стратегије из ове групе обухватају праксу односа према другим истраживачима или приређивачима дела књижевница. За сада сам нашла документарни материјал везан за опструкцију промене маргинализованог места Драге Гавриловић у српској култури, науци, образовању. Умесно је зато

---

36 Иванић, Д. (1991) Сабрана дела Драге Гавриловић, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, 447,стр. 159.

37 Tomić, S. (2008) Draga Gavrilović (1854-1917), the First Serbian Female Novelist: the Old and New Interpretations, *Serbian Studies*, Vol. 22, No. 2, p. 167-189.

38 Mill, J. S. (1988) *The Subjection of Women*, ed. Okin, S. M. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, p. 89.

поставити и питање зашто се то чини. Какву то опасност Драга Гавриловић представља за српску културу, науку и образовање? Подсетимо се, најпре, да је у рецензији од пресудног значаја донета оцена да дела Драге Гавриловић могу бити „занимљива” само у гетоизираној групи жена-писаца, које не постоје у канону. У истом тексту, књижевност Драге Гавриловић дефинисана је (према раније успостављеној, Деретићевој формули) као културолошки *локална*, или неприхватљива за канон, који је конципиран од културолошког центра, тј. мушкараца-писаца. Али, сада се та културолошка маргиналност Драге Гавриловић везује и фиксира на *геолокалност*. Значај Драге Гавриловић дефинише се као могућ, али само у географском смислу, као завичајно битан за Српску Црњу, или родно место те књижевнице, оно, дакле, не може бити важно за српску културу уопште.

Но, ствар се не зауставља на томе. Приметићемо да се девалвира и истраживачки, приређивачки и издавачки напор Владимира Миланкова који се своди на геолокалну, маргиналну, тј. „завичајно-локалну” суштину. Додатно, Миланкову се замера преношење „издавачког статуса” жени-писцу „од маргиналне вредности” и то у време када „толики број [наших првих писаца] још увијек нема прикупљена ни главна, камоли цјелокупна дјела”.³⁹

Тако је исход борбе два ауторитета – „локалног” (Владимир Миланков) и метрополизованог или врховног (Душан Иванић), постао унапред познат премда је извесна рукавица двобоја бачена можда већ у реченицама другачијег упозорења, које је Владимир Миланков написао на крају текста свог „Предговора” Сабраних дела Драге Гавриловић.⁴⁰ Миланковљева опомена односила се на *одговорност* (прошлых и будућих) истраживача. Када је те 1990. године Миланков упозоравао да су Иванићеве површне оцене о Драги Гавриловић из 1988. године биле условљене читањем само једног мањег дела њеног опуса,⁴¹ Миланков нас је упућивао да пратимо каква ће се врста истраживачке одговорности показати када пред собом будемо имали много обимнији скуп књижевних радова прве српске приповедачице и романсијерке.

---

39 Иванић, Д. (1991) Сабрана дела Драге Гавриловић, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, 447, стр. 159.

40 Миланков, В. (1990) Драга Гавриловић. *Драга Гавриловић Сабрана дела, Песме, Приповетке*, прва књига, ур. Миланков, В., Кикинда: Књижевна заједница Кикинде, стр.12.

41 Иванић, Д. (1988) *Забавно-поучна периодика српског реализма: Јавор и Стражилово*, Нови Сад: Матица српска, стр. 227-228.

Но, у овој сложеној маргинализацији једне књижевнице, можда је најманипулативнија стратегија она нова, која везује претходне две маргинализаторске стратегије ауторке и приређивача њених сабраних дела за рад научног подмлатка. Тако, пошто је Драга Гавриловић маргинална за српску културу, следи да је она осуђена да буде маргинална и за српску науку, због чега су моја даља деловања постала интервенционистичка.⁴² У другим публикацијама, сазнаћемо да је докторанткињама сугерисана непотребност или неважност бављења делима Драге Гавриловић, јер су њена *Сабрана дела* плод занесењака или страсне загрејаности. У својој докторској дисертацији Јасна Балан је, на срећу, забележила сукоб оваквих мишљења.⁴³ Између опције бити интелектуалац који сумња и бити покоран ђак лојалан ауторитету, Балан је изабрала прву страну. Нова, другачија сведочанства, из 2012. године, долазе од једне друге докторанткиње. У Библиотеци Српске Црње „Ђура Јакшић” сачуван је видео запис са научног скупа о Драги Гавриловић, одржаног 4. јуна 2012. у Српској Црњи, где је једна од учесница изјавила да не може да мисли другачије од свог ментора који сматра да проза Драге Гавриловић не може да уђе у канон зато што је феминистичка.

Тачно је да је проза Драге Гавриловић нескривено феминистичка или, ако ћемо још прецизније – хуманистичка. Њен најдрагоценији и најиновативнији допринос јесте критичка и полемичка изградња српске прозе која омогућава читаоцима да се суочи са митовима и лажима о односу српског друштва према женама. Проза Драге Гавриловић мења поглед на микро и макро нивое српског друштва, критички загова-

---

42 Tomić, S. (2008) Draga Gavrilović (1854-1917), the First Serbian Female Novelist: the Old and New Interpretations, in: *Forgotten Serbian Thinkers – Current Relevance*, специјални темат, гостујућа уредница prof. Jelena Bogdanović, East Carolina University, *Serbian Studies*, Vol. 22, No. 2, 167-189 http://www.serbianstudies.org/publications/pdf/SS_Vol%2022_2008_No%202.pdf Томић, С. ур. (2013) *Валоризација разлика: зборник радова са научног скупа о Драги Гавриловић (1854-1917)*, Београд: Алтера: Мултинационални фонд културе; Томић, С. (2013) Бог и свештеници: осуда и критика из тачке гледишта женских ликова, у: *Религија у огледалу књижевности*, ур. Александар Прњат и Тијана Парезановић, Београд: Алфа универзитет, 90-104; Tomić, S. (2011) The First Serbian Female Teachers and Writers: Their Role in Emancipation of Serbian Society, in: *Serbian Women and the Public Sphere: 1850-1950*, специјални темат, гостујуће уреднице prof. Anna Novakov, Saint Mary's College of California and Svetlana Tomić, Alfa University Belgrade (*Serbian Studies, Slavica Publishers*, Bloomington, Indiana, USA, Vol. 25, No. 1, 2011[2013]), pp. 57-79.) http://www.serbianstudies.org/publications/pdf/SS_Vol%2025_2011_No%201.pdf

43 Балан Ј. (2004) *Дискурс женског лика у српском реалистичком роману*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, докторска дисертација.

ра промену патријархалног модела друштва јер производи терор у породици и браку, школству, свештенству, књижевности или – култури уопште.

Наведени неадекватни поступци академске праксе могу да се разумеју као мизогини. У првом реду ти вишеструко негативни судови нису проистекли из пажљивог читања и професионалног, методолошки прихватљивог доказивања невредности дела жена-писаца. Зато нас чека темељно испитивање истина у институционализованом, јавном знању.

ЛИТЕРАТУРА:

- Балан, Ј. (2004) *Дискурс женског лика у српском реалистичком роману*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, докторска дисертација.
- Vat-Ami, B. Marginality and Epistemic Privilege, in: *Feminist Epistemologies*, ed. Alcoff, L. and Potter, E. (1993), New York: Routledge, 83-100.
- Беловић Бернаджиковска, Ј. (1913) Пријатељи женског образовања. Аркадије Варађанин, у: *Српкиња њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна умјетност до данас*. Сарајево: Добротворна Задруга Српкиња Иришкиња
- Богдановић, К. (1986) *Изабрани живот. Дневници, есеји, студије и критике*, избор, редакција и предговор Николић М, Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић” и Народна библиотека „Вук Караџић”.
- Гиких Петровић, Р. (2010) *Живот и књижевно дело Милице Стојадиновић Српкиње*, Нови Сад: Дневник; Глишићева, С. (1933) *Моје успомене*, Београд: СКЗ.
- Guillory, J. (1994) *Cultural Capital. The Problem of Literary Canon Formation*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Деретић, Ј. (2004) *Историја српске књижевности*, Београд: Просвета.
- Иванић, Д. (1988) *Забавно-поучна периодика српског реализма: Јавор и Стражилово*. Нови Сад: Матица српска.
- Иванић, Д. (1991) Сабрана дела Драге Гавриловић, *Летопис Матице српске*, Нови Сад. 447, стр. 157-159.
- Иванић, Д. (1996) *Српски реализам*. Нови Сад: Матица српска.
- Иванић, Д. и Вукићевић Д. (2007) *Ка поетици српског реализма*, Београд: Завод за уџбенике.
- Cameron, D. (2005) Why is a language a feminist issue?, in: *The feminist Critique of Language: A Reader*, ed. Cameron, D., Routledge.
- Koch, M. (2007). ...*kiedy dojrzejemy jako kultura...* Tworczosc pisarek serbskich na poczatku XX wieku (kanon-genre-gender). Wroclaw: Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego.

- Code, L. (1991) *What Can She Know: Feminist Theory and the Construction of Knowledge*, New York: Cornell University Press.
- Миланков, В. (1990) Драга Гавриловић. *Драга Гавриловић Сабрана дела, Песме, Приповетке*. Прва књига, ур. Миланков, В., Кикинда: Књижевна заједница Кикинде.
- Миланков, В. (2001) *Еустахија пл. Арцић*, Нови Сад: Аурора.
- Мој, Т. (2007) *Сексуална/текстуална политика: феминистичка књижевна теорија*, превела Мања Грдешић. Zagreb: AGM.
- Палавестра, П. (1968) Приповедачки круг мостарске Зоре. у: *Зора, почасни број*, Мостар.
- Палавестра, П. (1971) Приповедачки круг мостарске Зоре. у: *Токви традиције*, Нови Сад: Матица српска.
- Палавестра, П. (1995) *Историја модерне српске књижевности-Златно доба 1892-1918*, Београд: СКЗ.
- Russ, J. (1997) 'Anomalousness' and 'Aesthetics' from How to Suppress Women's Writing, in: *Feminisms: An anthology of Literary Theory and criticism*, eds. Warhol, R. and Price Herndl, D., New Brunswick-New Jersey: Rutgers University Press, p. 97-115.
- Said, E. (1996) *Representations of the Intellectual*, New York: Vintage Books.
- Samardžija, S., Juhas Gerogijevska, Lj., Ivanić, D., Palavestra, P. i Pantić, M. (2011) *A Short History of Serbian Literature / Samardžija S... [et al.]*; translated by Levkov Bulat, B.; translation edited by Kojević, S.; proofreaders Majar R. and Paunović, Z. Belgrade: Serbian PEN centre, Novi Sad: Artprint.
- Скерлић, Ј. (2009) *Историја нове српске књижевности*. Београд: Учитељски факултет дигитално издање Антологија српске књижевности, www.ask.rs, приступљено 15. априла 2014.
- Српкиња њезин живот и рад, њезин културни развитак и њезина народна умјетност до данас* (1913), уредиле српске књижевнице, Сарајево: Добротворна Задруга Српкиња Иришкиња.
- Tomić, S. (2008) Draga Gavrilović (1854-1917), the First Serbian Female Novelist: the Old and New Interpretations у *Forgotten Serbian Thinkers –Current Relevance*, специјални темат, гостујућа уредница prof. Jelena Bogdanović, East Carolina University, *Serbian Studies*, Vol. 22, No. 2, 167-189. http://www.serbianstudies.org/publications/pdf/SS_Vol%2022_2008_No%202.pdf приступљено 15. априла 2014.
- Tomić, S. (2009) A New Understanding of Laza K. Lazarević's Story To Matins with Father for the First Time and One Hundred Years of the Interpretative Norm, translated by Kosara Gavrilović and Višeslav Simić, *Serbian Studies, Slavica Publishers*, Bloomington, Indiana, USA, 23(2): VII-XIII, p.181-318.
- Tomić, S. (2011) The First Serbian Female Teachers and Writers: Their Role in Emancipation of Serbian Society, у *Serbian Women and*
-

the Public Sphere: 1850-1950, специјални темат, гостујуће уреднице prof. Anna Novakov, Saint Mary's College of California and Svetlana Tomić, Alfa University Belgrade (*Serbian Studies, Slavica Publishers*, Bloomington, Indiana, USA, Vol. 25, No. 1, [2013], pp. 57-79.) http://www.serbianstudies.org/publications/pdf/SS_Vol%2025_2011_No%201.pdf приступљено 15. априла 2014.

Томић, С. (2012) *Типологија књижевних јунака и јунакиња у прози српског реализма из родне перспективе*, Филозофски факултет: Нови Сад, докторска дисертација.

Томић, С. (2012) Мушке норме и путописи Јелене Ј. Димитријевић, у: *Култура, род, грађански статус*, ур. Духачек, Г. и Лончаревић, К, Београд: Факултет политичких наука, Центар за студије рода и политике, стр. 156-175. https://www.academia.edu/4423386/Muske_akademske_norme_i_putopisna_knjizevnost_Jelene_J_Dimitrijevic_Male_academic_norms_and_the_travel_writings_by_Jelena_J_Dimitrijevic приступљено 15.априла 2014.

Томић, С. ур. (2013) *Валоризација разлика: зборник радова са научног скупа о Драги Гавриловић (1854-1917)*, Београд: Алтера: Мултинационални фонд културе, стр. 31.

Томић, С. (2013) Шта значи проучавати жене-писце из прошлости?, у: *Валоризација разлика: зборник радова са научног скупа о Драги Гавриловић (1854-1917)*, ур. Томић, С., Београд: Алтера: Мултинационални фонд културе, стр. 31.

Томић, С. (2013) Бог и свештеници: осуда и критика из тачке гледишта женских ликова, у: *Религија у огледалу књижевности*, ур. Александар Прњат и Тијана Парезановић, Београд: Алфа универзитет, 90-104.

Hawkesworth, C. (2000) *Voices in the Shadows: Women and Verbal Art in Serbia and Bosnia*, New York –Budapest: CEU Press.

Hooks, B. (1990) Choosing the Margin as a Space of Radical Opening, in: Hooks, B. *Yearning: Race, Gender, and Cultural Politics*, Boston: South End Press, p. 145-155.

White, H. (2010) *The Fiction of Narrative: Essays on History, Literature, and Theory 1957-2007*, Baltimore: The John Hopkins University Press.

Svetlana E. Tomić

Alfa University in Belgrade, Faculty of Foreign Languages, Belgrade

THE NORM, WOMEN WRITERS AND THE TRUTH

Abstract

In this paper the author classifies and explains some of numerous examples of marginalisation of significant Serbian female authors from the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century - Milica Stojadinović Srpkinja, Draga Gavrilović, Mileva Simić, Danica Bandić, Milka Grgurova, Jelena J. Dimitrijević. Their works were negatively evaluated by the dominant interpreters, academic professors and the historians of Serbian literature. Contrary to expectations their criticism was not supported by reasoning. Historians also ignored relevant historical events. To acknowledge a few female authors meant to present them inadequately, mainly as beautiful women or spinsters. Some other discriminatory facts in presenting female writers were connected with the length of analyses, attitude and the language. The dominant interpreters usually named incomplete list of women authors' works, regularly omitting their translated pieces. There was even an open statement that the author's gender was a starting point for attributing discriminatory values to male or female authors, in favor of the male ones. As one of the most manipulative strategies, one can point out the obstructions to research and publishing of women authors.

Key words: *canon, reliability of knowledge, interpretative authority, gender, culture*

